

Keszler Borbála

Párhuzamok az ókori mezopotámiai orvoslás és a magyar orvosi emlékek szókincse között

<https://doi.org/10.61333/mony.15217>

Bácskay András doktori értekezését az ókori mezopotámiai orvoslásról írta, címe: *A mezopotámiai gyógyító rítusok elmélete és gyakorlata. Az értekezés megjelent könyvként is, és kaptunk egy tiszteletpéldányt belőle. Adódott a gondolat: összevetni, hogy vannak-e párhuzamok az ókori mezopotámiai orvoslás és a magyar orvosi szóemlékek szakkifejezései, nyelvhaszználata között.*

Általánosságban az állapítható meg, hogy kétségtelenül akadnak hasonlóságok a magyar népi gyógyítás módszereivel, de ezek az egyezések nem bizonyítanak semmit, elég például arra gondolni, hogy minden nép hitt valamilyen istenben. Voltak, akik egy istenben, mások többben. Vagy minden nép hitt a gonoszban. Egyesek az ördögben, mások a halott lelkekben, gonosz szellemekben, démonokban, gonosz istenekben, boszorkányokban stb. Ilyenkor fel sem merül az, hogy kapcsolat lehet a különböző istenhitek között. Így van ez a gyógyítással is. A nagy kultúrák Ázsiában, Afrikában és Európában is Kr. e. 4000 táján kezdtek kialakulni. Ázsiában a sumérokéknál, asszíroknál és babilóniaiaknál, Afrikában az egyiptomiaknál, Európában a keltáknál, etruszkoknál, görögöknél és rómaiaknál.

Az ókorban a gyógyításnak főként mágikus és vallásos jellege volt, illetve a mágikus és az empirikus gyógyítás erősen összefonódott. Ahol a gyógyító ismeretek nem voltak kielégítőek, ott segítségül hívták az isteneket, szellemeket, démonokat. A gyógyítók pedig varázslók, papok, királyok voltak (gyakran egy személyben) (2b). Az egyiptomiaknál (a görög Hérodotosz leírása szerint) minden betegségnek külön (pap) orvosa volt: szemorvos, fülorvos, fogorvos stb.

A paleopatológiai kutatások szerint az ember már az őskortól kezdve számos betegségben (ízületi gyulladás, daganat, tébécé, tályog, fogszuvasodás stb.) szenvedett (2a), és változatos módszerekkel próbálta helyreállítani egészségét: növényi, állati, ásványi eredetű készítményekkel, füstöléssel, párolással, érvágással, köpölyözéssel, beöntésekkel, a beteg vagy fertőzött testrészek eltávolításával, vagy babonával,

ráolvasással; szellemekhez, istenekhez küldött, gyógyulást kérő imákkal.

Lehetséges, hogy a mezopotámiai népek szokásai eljutottak a görögökhöz, onnan pedig a rómaiakhoz, azoktól pedig hozánk. De a magyarok keletről jöttek, és erősen hatott rájuk a sámánhit. Tény, hogy a mezopotámiai gyógyítás egészen más jellegű volt, mint a magyar. Teljesen vallási hagyományokban gyökerezett. A betegséget valamilyen gonosz isten, halott ember szellemének vagy a démon haragjának következményeként tekintették. Gyógyításban főként a királyok és a körülötte lévő, magas rangú hivatalnokok részesültek. A gyógyítást többnyire ráolvasó papok végezték, s a ráolvasás kapcsolódott egyéb gyógymódokhoz, például az amulettekhez. – Mi az, ami hasonló a mi gyógyítási szokásainkkal? Például a gyögynövények használata. Az emberek (már az őskorban is) maguktól rájöttek arra, hogy egyes növények, gyökerek, bogyók hatással vannak az emberi szervezetre. Az ezekhez értő, úgynevezett füves emberek voltak a belgyógyászoknak, a csontrakók pedig a sebészeknek az ősei.

A magyartól eltérően gyógymód volt a mezopotámiaiaknál a hánytatás, vagy használtak tampont és kúpot is, de mindkettőt főként gyógyszeres kezelésre. Jellemző volt náluk a színszimbolika, és ezzel kapcsolatban a jóslások is. Volt olajjóslás, lisztjóslás, álmójóslás stb. A fehér macska szerintük például bajt hozott, a fekete szerencsét, a vörös gazdagságot. A test színeiből is fontos megállapításokat vontak le. A színszimbolika sem volt egységes, mert van, ahol a fehér és a vörös jelenti a jót, a fekete és a zöld szín a rosszat. Az oldalak is alkalmat adtak a jóslásra: a jobb oldal jó előjel volt, a bal az ellenkezője.

A betegségek fajtáit különböző istenekhez kötötték. A gyógyszert gyakran kirakták este a csillagok alá, ugyanis hittek abban, hogy minden betegségistennek van csillaga, s úgy gondolták, hogy így erősödik a szer ereje. A betegségek gyógyítását gyakran meghatározott hónapokhoz kötötték, valamint hittek abban, hogy a betegséget csak a hold jelenlétekor

jú elvégezni, továbbá hogy az újhold és a telihold befolyásolja a gyógyítás erejét. A gyógyítás fő helye a templom volt, de gyógyítottak olykor a családnál is, valamint a pusztaságban és folyóparton is. A beteg vizsgálatát jóslással kötötték össze, s megállapították, hogy milyen kimenetele lehet a betegségeknek.

Szokásban volt Mezopotámiában az ásványok használata is, de a mezopotámiai népeknél ezeket gyakran amulettekben, főként láncamulettekben helyezték el. Az amuletteknek több fajtája volt, például külön amuletet használtak a pestis gyógyítására, de létezett pecsétlengő-amulett, zacskós amulett stb. is. Az amulett nálunk is előfordult, de csak ritkán, és sosem kapcsolódott ráolvasáshoz. Az amulettnek nálunk bajmegelőző szerepe volt, Mezopotámiában azonban gyógyításra is használták (ráolvasással együtt), különösen azokat az amuletteket, amelyekben nemcsak drágakövek, fémek, ásványok, kövek voltak, hanem az istenek szimbóluma (kutya, madár, béka, légy stb.) is.

Az egyezések vagy részleges egyezések tehát a következők: a gyógyszerek között vannak növények és ásványok (az utóbbiakat néha összetörve és megszitálva használták orvossággént, de főként az amulettekben kaptak szerepet). Egy helyen szó van arról, hogy a gyógyításra használt növényeket a népi tapasztalatokból merítették. Sajnos sok növényt nem lehet vagy nagyon nehéz azonosítani, mert csupán az idegen nyelvű neve szerepel a felsorolásban.

A gyógyszerek főzetét vízzel, tejjel, ecettel, olajjal és főként sörrel (Magyarországon ez utóbbi nem volt divat) hígították. Olykor felhasználták gyógyszerként az állatok részeit és ürülékét is.

A gyógyítás fő módszere a kenés, borogatás, masszírozás, fürdetés, füstölés és a beöntés volt. A beöntésnek főként gyógyító szerepe volt, ugyanis rézcsővel vagy nádszállal vitték be a gyógyszert a végbélbe, különösen alsó testrészek betegsége esetén. De a gyógyszert nemcsak a végbélbe fújták vagy csöpögtették be, hanem az orrba, fülbe és szembe is. Érdekes, hogy kenés esetén gyakran levágták a férfiak haját, és úgy kenték a fejükre a gyógyító kenőcsöt.

A gyógyításban szerepe volt a számmisztikának. Különösen a hét és annak sokszorosai voltak a kedvelt számai a mezopotámiaiaknak. A magyar szokásokhoz hasonlóan kedvelték a fogadalmi tárgyak (votívok) használatát is.

Érdekes, hogy más népekhez hasonlóan hittek a fogféregben. Megjegyzendő, hogy mindezek a hasonlóságok megvannak más népeknél is. Az asszír Asszurbanipal király könyvtárában két agyagtáblán is található receptek és ráolvasások fogfájás ellen. Az egyik még valószínűleg a babilóniaiaktól (kb. Kr. e. 1800-ból) származó ráolvasásból ered, amely a fogféreg démonát igyekszik elűzni. Kiderül, hogyan képzeltek a féreg megszületését:

„Amikor Anu a mennyboltot teremtette, amikor a mennybolt a Földet teremtette [...], amikor a mocsár a férget teremtette, zokogva járult a féreg a napisten, Samas színe elé: [...] Emelj fel engem, hadd lakozzak az ember fogában-foghúsában! A fogíny vérét szeretném inni, a fog gyökerét szeretném rágni!”

Ezt követi a féreg kiátkozása: „Mert így beszéltél, féreg, sújtson rád az isten és haragja, valamint erős keze!” Ezt a szöveget háromszor kellett elmondani, majd különböző orvosságokból kevert fájdalomcsillapítót kellett helyezni a lyukas fogba vagy a fájós fog felületére.

Egy másik recept: „Ha egy embernek a foga fáj, mert a féreg rágja, finom olajban keverj el bizonyos porrá tört vízínövényt. [...] Ha a fog jobb oldalon beteg, öntsd a bal oldalon levő fogra; ha a fog bal oldalon beteg, öntsd a jobb oldali fogra; a beteg meggyógyul.”

Miben tér el a magyar gyógyítás a XVII. századig a mezopotámiai szokásoktól?

Nehéz két ilyen időben és térben távoli nép kapcsolatát megítélni. Legfeljebb az fordulhatott elő, hogy a görög, egyiptomi, zsidó és római népek közvetítésével kerülhetett hozzánk néhány orvoslással kapcsolatos elképzelés vagy szokás, de az is lehetséges, hogy azonos elképzelések okozták ezeket az egyezéseket.

Nálunk kezdetben papok és apácák is foglalkoztak gyógyítással, és sok kolostornak volt gyógynövényültetvénye, bár a gyógyítás nálunk nem vallásos alapon történt. Ez addig tartott, amíg a tours-i zsinat 1163-ban született döntése, az „Ecclesia abhorret a sanguine”-elv („Az egyház irtózik a vérrel való érintkezéstől”) véget nem vetett a papság és az egyetemet végzett orvosok sebészkedésének, ami alaposan visszavetette az orvostudomány fejlődését. Hiába alakultak meg a XII. században Salernóban, majd Montpellier-ben az első orvosi iskolák (1), az orvosképzés szinte csak elméleti oktatást jelentett.

A mezopotámiaiaktól eltérően, nálunk szokásos volt a köpölyözés, az érvágás, a nadállal való gyógyítás, a pipázás is, amelynek során – a néphit szerint – a pipafüsttel együtt elszállt a fájdalom is. Egyébként a pneumatizálás Magyarországon szokásos volt, és előfordult az állati eredetű gyógyszerek használatának ritkán pneumatizálással összefüggő változata is. De szokás volt a szentelmények használata is (például karácsonyi morzsa, koporsóból vagy a Szent Keresztből szerzett száalka, a szenteltvíz, szent kutak vize, megszentelt növények stb.). Hittek a kör mágikus, betegséget távol tartó erejében is. Lehetséges, hogy ehhez hasonló szerepe volt annak, hogy a mezopotámiaiak olykor liszttel szórták körül a beteg ágyát ráimádkozáskor.

A nép nagy jelentőséget tulajdonított a holdnak is. A hold a néphitben mint sámánistenség szerepelt, tőle függött az egészség és a betegség. Ezért a holdhoz is kapcsolódtak betegségmegelőző és elhárító szokások. Szokásos módszer volt Magyarországon a szélnek adás és a víznek adás is.

A népi gyógyítás egyik elve nálunk a hasonlóság elve volt. Az emberek hittek abban, hogy ami elront valamit, azt ugyanazzal meg lehet gyógyítani. Például kígyómarás ellen azt javasolták, hogy egy másik mérges állat fejét tegyék a sebre, mert hitték, hogy az kiszívja a mérget. Gyakori megoldás volt a gyógyításban a betegség eltávolítása, elküldése vagy átadása. Például a beteg ember fájós részére rákötöttek egy alul megkopasztott élő tyúkot, s hittek abban, hogy arra átszáll a betegség, és akkor a beteg meggyógyul, a tyúk pedig kimúlik. Alkalmazták a gyógyszer ellentétes oldalra való helyezését, valamint a más testrésze helyezését is. Hittek a villámsújtotta fa, valamint a koporsó szilánkjának gyógyító erejében is. A néphit szerint a mennykővel gyógyított bajokat egykor a mennykő- (vihar-) istentől származtatták. Erre utal a vogulok mennykőóriásokra vonatkozó hiedelme.

A felsorolt példák igazolják, hogy minden magas kultúrában foglalkoztak gyógyítással, és már az ókortól kezdve terjedtek a gyógymódok egyik országból a másikba. Sok népi gyógykönyvben, sőt az első tudós orvoslókönyvben is vannak olyan megjegyzések, amelyek egy görög, római stb. tudós javaslatára utalnak. Hogy melyik ókori nép szokásai hatottak vagy hathattak a magyar gyógyító eljárásokra, azt nehéz megállapítani.

IRODALOM

1. Duin, Nancy, Sutcliffe, Jenny *Az orvoslás története* Budapest, Medicina Könyvkiadó 1993.
2. Schott, Heinz *A medicina krónikája* Budapest, Officina Nova Kiadó 1993:7(a), 22(b).

SZERKESZTŐSÉGI TÁJÉKOZTATÁS

Örömmel tájékoztatjuk a kedves olvasót, hogy készülő állapotában megjelent a

MAGYAR ORVOSI NEVEZETTÁR.

A www.orvosinyelv.nyttud.hu honlapon érhető el, teljesen szabad hozzáférésű.

A *Magyar orvosi nevezettár* a magyar nyelvű orvosi nyelv megereméséhez szükséges. A jelenleg használt magyar orvosi nyelv hagyományosan görög-latin alapú, szókészletének zöme görög-latin nevezet, vagyis nem magyar; orvosi nyelvünk keveréknyelv.

A magyar orvosi nyelv létrehozására az orvosi szókészletet magyar címszók szerint írtam. Ez szemléletváltás, ugyanis a forgalomban lévő orvosi szótáraink alapvetően az idegen nevezeteket értelmezik, magyarázzák. Ezt a nevezettárt

*magyar értelmező szótár*nak is mondhatnánk, hiszen magyar szakszavakat, szó szerkezeteket magyar szavakkal magyaráz.

A magyar címszók szerinti értelmezésnek számos előnye van:

- A nemzetközi orvosi irodalomban, de a hazai görög-latinban is, valamely képletet, fogalmat stb. többféleképpen is neveznek. A magyar nyelv szókészlete lehetővé teszi az egyetlen szavas nevezetek létrehozását. Például a *tuber ischiadicumot* nevezik *ischial tuberosity*nek, *tuber ischialenak* is; magyarul kizárólagosan *ülőgumó* a neve.
- Sokszor keveredik a *tuber*, *tuberosity*, *tubercle* (*tuber*, *tuberositas*, *tuberculum*) a nevezetekben, és hozzájön még az *eminentia* szó is. A magyar nevezetek használatával ez elkerülhető: mindegyik idegen nevezetnek lehet egyetlen önálló magyar megfelelője. Például *tuber iliopubicum*, más néven *eminentia iliopubica*, magyarul *szeméremgumó*.

Bősze Péter